

2. Говорун Т.В. Батькам про статеве виховання дітей / Т. Говорун, О. Шарган. – К. : Радянська школа, 1990. – 157 с.
3. Говорун Т. Стать та сексуальність : психологічний ракурс : [навч. посіб.] / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль, 1999.
4. Кле М. Психология подростка : (Психосексуальное развитие) / М. Кле. – М. : Педагогика, 1991. – 176 с.
5. Кон И. Введение в сексологию / И. Кон. – М. : Медицина, 1988. – 320 с.
6. Макаренко А. Мої педагогічні погляди / А. Макаренко // Твори. – К. : Рад. школа, 1951. – Т.5. – С. 278.
7. Максименко С. Основи генетичної психології : [навч. посібник] / С. Максименко. – К. : МПЦ «Перспектива», 1998. – 220 с.
8. Фромм А. Популярная педагогика / А. Фромм, Т. Гордон. – Екатеринбург : Изд-во АРД ЛТД, 1997. – С. 392 – 393.
9. Hopkins J. Ray. Sexual behaviour in adolescence / J. Ray Hopkins // Journal of Social Issues, 1997. – v.33 (2). – P. 67 – 85.
10. Hyde J. Understanding Human Sexuality / J. Hyde. – New York : McGraw-Hill, 1994. – 769 p.

Галина Гончаровська,

асистент,

Тернопільський національний

педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРИЧИНИ ТА ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ ЇХ КОРЕКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ

У статті проаналізовано причини виникнення емоційних порушень у дітей дошкільного віку, зокрема зазначено, що проблемою у формуванні гармонійної особистості дитини є система дитячо-батьківських стосунків. Проведено теоретичний аналіз основних методів корекції емоційного розвитку дошкільнят, розкрито значення корекційної роботи у діяльності психолога. Наголошено на необхідності надання допомоги дітям з емоційними проблемами у розвитку.

Halyna Honcharovska

EMOTIONAL VIOLATION OF PRESCHOOL CHILDREN: CAUSES AND EFFECTIVE WAYS OF CORRECTION IN THE CONTEXT OF VIOLENCE PREVENTION

The article analyzes the causes of emotional disorders among preschool children, in particular noted that the problem of the formation of a harmonious personality of the child in the system of child-parent relationship. The theoretical analysis of the basic methods of correcting emotional development is analyzed. The importance of correction work of psychologist is revealed. The necessity to provide early assistance to children with problems in development is analyzed.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є формування в дітей та молоді загальнолюдських цінностей, сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості. Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується змінами, що охоплюють усі сфери людського життя. На фоні цих змін саме діти перебувають у складному становищі внаслідок несформованості власної системи стійких моральних переконань, ціннісних орієнтацій, що нерідко викликають неадекватну реакцію на події навколишнього життя. Скрутне матеріальне становище переважної більшості сімей зумовлює погіршення внутрішньо-сімейних стосунків. Недоліки сімейного, дошкільного виховання призводять до збільшення кількості дітей, які відчувають труднощі у налагодженні стосунків з оточуючими однолітками та дорослими. Саме тому питання, пов'язані з вищезазначеними проблемами, постійно перебувають у центрі психологічних досліджень.

Метою нашого теоретичного дослідження є аналіз причин, які призводять до виникнення порушень емоційної сфери та виокремлення прийомів проведення корекційної роботи з дітьми дошкільного віку.

Учені (В. В. Лебединський, О. С. Нікольська, В. М. Мінаєва, В. С. Мухіна та ін.) вказують на те, що під емоційними порушеннями слід розуміти афективні порушення, які створюють труднощі у формуванні в дитини адекватного образу світу, активної позиції, стійкості у стосунках з цим світом. На їхню думку, емоційні порушення призводять до дезадаптації особистості [2]. Проблеми дитячої поведінки вивчали П. К. Анохін, Г. Д. Волков, В. І. Медведєв, Н. Б. Оконська, О. Л. Кононко, О. І. Захаров, О. С. Нікольська та ін. Зокрема, О. Л. Кононко зазначає, що для багатьох дошкільників характерними є помірні емоційні порушення, які складають частину їх розвитку і не повинні викликати занепокоєння [3].

Спектр емоційних порушень у дитячому віці надзвичайно великий. У психологічній літературі емоційне неблагополуччя дітей розглядається як негативний стан, що виникає на тлі важковирішуваних особистісних конфліктів [4]. Власне психологічними причинами виникнення емоційного неблагополуччя у дітей є особливості емоційно-вольової сфери, зокрема порушення адекватності їх реагувань на впливи зовнішнього середовища, недостатній розвиток навичок самоконтролю поведінки та ін. Дошкільнята вже мають свій досвід спілкування з дорослими, однолітками і особливо значущими для них батьками. Набутий досвід спілкування може бути несприятливим за наступних умов:

1) якщо дитина систематично піддається негативним оцінкам з боку дорослих, вона змушена витіснити в несвідоме велику кількість інформації, що надходить з навколишнього середовища. Нові переживання, що не збігаються зі структурою її «Я-образу», сприймаються дошкільниками негативно, внаслідок чого вони перебувають у стресовій ситуації;

2) при несприятливих стосунках з однолітками виникають емоційні переживання, які характеризуються гостротою і тривалістю: розчарування, образа, гнів.

3) сімейні конфлікти, різні вимоги до дитини, нерозуміння її інтересів також можуть викликати в неї негативні переживання.

Проблему емоційного розвитку дітей дошкільного віку досліджували вчені Л.І.Божович, О. В. Запорожець, В. В. Зеньковський, В. П. Зінченко, В. К. Котирло, Н. Н. Ланге, М. І. Лісіна, Я. З. Неверович та ін. Зокрема, науковці вказують на те, що несприятливими для емоційного і особистісного розвитку дитини є наступні типи батьківських стосунків: відкидання, гіперопіка, ставлення до дитини за принципом подвійного зв'язку, підвищена вимогливість, обмеження в спілкуванні та ін. Серед емоційних рис, що розвиваються під впливом таких батьківських стосунків, можна віднести агресивність, аутоагресивність, відсутність здатності до емоційної децентрації, почуття тривожності, емоційна нестійкість у спілкуванні з іншими. Тоді як тісні, насичені емоційні контакти, при яких дитина є об'єктом доброзичливого, але вимогливого, оціночного ставлення, сприяють впевненості та оптимізму. Часто зустрічаються сім'ї, де частими є сварки, невдоволення одне одним і оточуючими, де атмосфера наповнена тривогою і напруженістю, і тому дитина відчуває психоемоційні проблеми, страх та недовіру до оточуючих. На жаль, рівень психологічної культури у багатьох батьків є низьким і не дозволяє їм оцінити необхідність звернення до професіоналів, які розуміють душу дитини і володіють надійними діагностичними та корекційними методами надання кваліфікованої психологічної допомоги. Саме батьки повинні взяти на себе всю відповідальність за створення благополучного стилю стосунків з дитиною.

До причин виникнення негативних тенденцій в поведінці дошкільників слід віднести і предметне середовище, зміст якого (наприклад, іграшки, що стимулюють агресію) впливає на вибір сюжету дитячих ігор, реалізацію рольової поведінки і відповідної емоційної експресії.

Потужним імпульсом емоційного розвитку дітей є також засоби комунікації, які можуть стати джерелом емоційних порушень у дошкільників, через невирішеність питання про дозування інформаційного «раціону». За даними ЮНЕСКО, 93% сучасних дітей 3–5 років дивляться на екран 28 годин на тиждень, тобто близько чотирьох годин на день, що набагато перевершує тривалість спілкування з дорослими. Як результат, у дошкільників виникають зміни особистості, які виражаються в порушеннях мови, відсутності інтересу до занять, слабкої концентрації уваги, зниження емоційності, відсутності співпереживання, а також імпульсивності та ситуативності в поведінці, відсутності ініціативи, низькому рівні фантазії і уяви, стереотипності мислення.

Проблемі надання допомоги дітям з порушеннями поведінки надавали великого значення у своїх дослідженнях багато вчених. Окремі аспекти цієї проблеми розкрито у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних психологів та педагогів (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, К. Ізард, Л. Славіна, О. Кононко, О. Макаренко, З. Фройд, П. Якобсон та ін.). Особливо дослідники звертають увагу на вивчення психологічної служби сім'ї (О. Лідерс, О. Карабанова, А. Співаковська, Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс та ін.). У колі своїх досліджень вчені вважають, що на сьогоднішній день важливим є надання своєчасної підтримки та допомоги дітям та батькам. Таким чином, аналіз психологічних досліджень з цієї проблеми (Ю. С. Альошина, О. Ф. Бондаренко, П. П. Горностай, І. Д. Єгорович, М. В. Єрмолаєва, В. І. Слободчиков, В. О. Татенко та ін.) свідчить про те, що психологічна корекція об'єднує в собі не тільки знання теорії та методів, але й вимагає досконалих знань інших сфер діяльності психолога з дітьми дошкільного віку, умінь ефективно застосовувати професійні знання в практичній діяльності.

Психологічна корекція емоційного розвитку дошкільника є складним процесом і вимагає ретельного диференційованого підходу фахівця до цієї проблеми, а також його готовності надати допомогу зростаючій особистості.

У Базовій Програмі розвитку дитини дошкільного віку зазначається, що пріоритетним у взаємодії із дошкільником, є принцип активності [1]. Важливо наголосити, що цей принцип визнає дитину активним суб'єктом життєдіяльності, який володіє індивідуальним досвідом та особливим сприйняттям світу. Як зазначають фахівці у галузі дитячої психології – відповідальність та професіоналізм – це необхідні якості особистості дитячого психолога (О. Шаграєва, А. Кошельова, В. Перегуда, Г. Філіпова та ін.). Беззаперечним твердженням вчених є те, що в полі зору дитячого психолога – дитина, батьки, вихователі, весь навчально-виховний процес у дошкільному закладі та робота з сім'єю та оточенням дитини. У його функціональні обов'язки входить: контроль за адаптацією дитини до дошкільного закладу; надання психологічної підтримки у випадку виникнення певних труднощів; допомога вихователю у налагодженні доброзичливих взаємостосунків між дітьми в групі тощо (І. Сікорський, А. Орлов, В. Петровський та ін.).

Здійснивши теоретичний аналіз літератури, в якій узагальнено досвід роботи з емоційними проблемами дітей та дорослих, описані індивідуальні та групові форми роботи, в основі яких лежать принципи відкритого вираження емоцій, діалогічна природа спілкування (Д. Боулбі, Е. Еріксон, К. Ізард, К. Роджерс, К. Рудестам, П. Лафренсьє, З. Фройд, А. Фройд, Р. Шпітц та ін.) та проаналізувавши існуючі методи діагностики та корекції емоційних порушень вітчизняних працях психологів (В. І. Гарбузов, О. В. Гордєєва, О. І. Захаров, О. В. Запорожець, О. Л. Кононко та ін.), ми маємо на меті обґрунтувати ефективні методи корекційної роботи з дітьми дошкільного віку.

Ускладнення психічного і особистісного розвитку дитини обумовлені, як правило, двома факторами: помилками у вихованні і певною незрілістю або мінімальними ураженнями нервової системи. Для майбутнього спеціаліста важливо вміти виявити справжні причини поведінки дитини, яка тривожить батьків і вихователів, виокремити відповідні шляхи корекційної роботи з нею. Для цього необхідно чітко уявляти собі симптоматику зазначених вище порушень розвитку дітей, знання якої дозволить психологу не тільки правильно побудувати роботу з дитиною, а й визначити, чи не переходять ті або інші ускладнення в хворобливі форми, які потребують кваліфікованої медичної допомоги.

Психологічна корекція емоційного розвитку дітей дошкільного віку – це добре організована система психологічних впливів. Здебільшого вона спрямована на пом'якшення емоційного дискомфорту у дітей, підвищення їх активності і самостійності, усунення вторинних особистісних реакцій, зумовлених емоційними порушеннями, таких як агресивність, підвищена збудливість, тривожність, недовірливість тощо. Значний етап роботи з цими дітьми – корекція самооцінки, рівня самосвідомості, формування емоційної стійкості та саморегуляції.

Важливого значення для маленької дитини має встановлення доброзичливих стосунків з психологом. Дорослий, який зумів налагодити взаємодію з дошкільником, легко домагається від нього виконання запропонованих вимог, підпорядкування моральним нормам поведінки. Для розуміння дитячих емоцій психологу необхідно виявити джерела їх походження, які, зазвичай, лежать в осмисленій діяльності дитини, під впливом якої вона починає по-новому не тільки розуміти, а й переживати цей світ. У корекційній роботі дуже важливо домагатися єдності цих двох моментів – поєднання глибокого розуміння дитиною тих чи інших фактів дійсності з правильним ставленням до них. Структура нашої роботи дозволяє побачити як теоретичний, так і прикладний аспект проблеми емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Психолого-педагогічна обумовленість цього вибору, визначається роботами вітчизняних дослідників, таких як: А. І. Захаров, М. І. Буянов, А. В. Запорожець, Л. С. Виготський та інші, які підкреслюють, що при плануванні корекційних та психотерапевтичних заходів, акцент слід робити на провідну у цьому віці діяльність. Тому при роботі з дошкільнятами велике поширення одержали різні варіанти арт-терапії – методу корекції, в основі якого лежить малюнок.

Ефективним методом корекції емоційних порушень у дошкільному віці є імітація дітьми різних емоційних станів. Значимість даного методу зумовлена низкою особливостей:

- 1) активні мімічні і пантомімічні прояви допомагають запобігти переростанню деяких емоцій у патологію;
- 2) завдяки роботі м'язів обличчя і тіла забезпечується активна розрядка емоцій;
- 3) у дітей при довільному відтворенні виразних рухів відбувається поквавлення відповідних емоцій і можуть виникати яскраві спогади про переживання, на які раніше були відсутні певні реакції, що дозволяє знайти першопричину нервового напруження дитини і нівелювати її реальні страхи;
- 4) імітація емоційних станів дозволяє розширити уявлення дітей про емоції, умінь їх диференціювати і розуміти, сприяє розвитку стійкості, концентрації, переключенню уваги;
- 5) за допомогою імітації будується образ іншої особистості і, одночасно, будується і поглиблюється уявлення дитини про саму себе.

Основною формою корекційної роботи з дошкільниками є курс спеціальних занять, метою яких є емоційне втілення дитини в заданий образ, ототожнення з ним тощо. Заняття і дидактичні ігри, збагачують дітей новими знаннями, змушують напружувати свій розум для вирішення будь-якої пізнавальної задачі, розвивають інтелектуальні емоції. Музичні заняття, слухання казок і художніх оповідань, знайомство з рідною природою, драматизовані ігри, ліплення, малювання розвивають у дошкільників естетичні переживання, вчать відчувати красу в навколишньому житті й у творах мистецтва.

Отже, в процесі спільної діяльності дошкільника з дорослими та однолітками відбувається інтенсивний розвиток його емоційної сфери. Значущими у цьому віковому періоді є встановлення позитивних стосунків з оточуючими. Відтак, особливої уваги дорослих потребує створення життєрадісної атмосфери у спілкуванні з дитиною; відповідальне ставлення до своїх оцінних суджень щодо поведінки дитини; застосування методів активного залучення дошкільників до вироблення моральних норм, емоційної чуйності, здатності відгукуватися на події, стани, ситуації оточуючих людей. Під час корекційної роботи з дітьми, створюючи

певний емоційний настрій, важливо сприяти розвитку їх психомоторики, довольної регуляції поведінки, формувати навички конструктивного спілкування, оптимізувати стосунки дитини в родині та з однолітками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України // [наук.ред. та упоряд. О. Кононко]. – К. : Світоч, 2008. – 430 с.
2. Венгер Л. Психологія / Л. Венгер, В. Мухина. – М. : Просвещение, 1998. – 336 с.
3. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : [навч. посіб. для вищ.навч.закладів] / О. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
4. Лебединський В. Емоційні порушення та їх корекція / В. Лебединський, О. Нікольська. – М., 1990.

Наталія Грищенко,

директор

Центру сім'ї та жінок (кризовий центр),
ГО «Фундація «Гармонізоване суспільство»

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ-ЖЕРТВАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглянуті особливості діагностичного, корекційного та терапевтичного застосування арт-терапевтичних методик. Особливістю статті є те, що вона написана за результатами впровадження арт-терапевтичних програм у міському кризовому центрі. Матеріал містить зображення дитячих малюнків, на прикладі яких автор пропонує способи інтерпретації та діагностики психічного стану дитини та емоційного клімату в родині. Автор робить висновок, що арт-терапія є прийнятним методом первинної діагностики проблем та стосунків дитини з іншими членами родини.

Nataliia Hryshchenko

EXPERIENCE OF USING ART THERAPY IN THE WORK WITH CHILDREN VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

The article analyzes the features of diagnostic, correctional and therapeutic use of art therapy techniques. Results of art therapy programmes in the city crisis center are analyzed. The article contains images of children's drawings, an example which the author suggests as a way of interpreting and diagnosing mental condition of a child and of emotional climate in the family. The author concludes that art therapy is an acceptable method of initial diagnosis of problems and a child's relationship with other family members.

Діти є найбільш незахищеною і вразливою частиною сім'ї у випадках домашнього насильства. Враховуючи їх неспроможність, внаслідок браку досвіду і енергетичних ресурсів, самостійно відстоювати свої кордони, ми обрали цільовою аудиторією саме дітей. Вік учасників програм складав від 6 до 12 років. Із 42 продіагностованих дітей ми виявили 22 дитини-жертви домашнього насильства в різних його проявах. У рамках корекційної програми у дітей відбулося 12 зустрічей з арт-терапевтом.

Нами були використані наступні арт-терапевтичні методики за такими напрямками: діагностичні, корекційні та терапевтичні. При розгляді та інтерпретації малюнків застосовувались різні підходи. Аналітичний підхід, який опирається на певну загальну сталу систему символів та феноменологічний підхід, що базується на системі інтерпретацій, яку сам клієнт вкладає у власні малюнки. У подальшому аналізі ми будемо застосовувати елементи цих двох підходів.

Робота проводилась з двома групами дітей: безпосередньо у кризовому центрі (6 зустрічей) та у дитячому садку (теж 6 зустрічей). Загальна програма складалась з наступних занять (дитячий садок): «Ким я себе уявляю», «Мій щасливий день», «Коридор, двері, за дверима», «Малюнок сім'ї», «Мій подарунок», «Людина під дощем», «Намалюй кривдника». Розглянемо кілька циклів малюнків.

Цикл малюнків «Моя сім'я» ставить за мету діагностику сімейних відносин та психологічного клімату в сім'ї. Під час інтерпретації малюнків увага зверталась на розмір фігурок, їх розміщення у просторі відносно одна до одної, промальовування основних частин тіла, наявність (відсутність) на малюнку всіх членів родини, наявність додаткових елементів.

Мал. 1. Пауза